

Hâlidîliğin Kollarından Biri Olarak Haznevîlik ve

Ahmed Haznevî*

Kutbeddin Akyüz**

Öz

Ahmed Haznevî (ö. 1950) Hâlidîliğin kollarından biri olan Haznevîyye'nin kurucusu ve İslâm dünyasının önde gelen tanınmış şahsiyetlerinden biridir. Çok iyi bir medrese tahsili gördüğü anlaşılan ve Şâh-ı Hazne lakabıyla meşhur Ahmed Haznevî, talebelik yıllarında tasavvufa ilgi duymuş ve bunun üzerine müşşidi Muhammed Ziyâeddîn Nürşîni'nin (ö. 1924) dergâhına gidip kendisine intisap etmiştir. Seyr u sülûkunu tamamladıktan sonra şeyhi tarafından kendisine hilafet verilmiş ve irşâd amacıyla Hazne'ye gönderilmiştir. Hazne, Suriye'nin kuzeyinde bulunan Kamışlı kentine bağlı bir beldedir. Zaman içinde Ahmed Haznevî'nin etki alanının genişlemesiyle birlikte, Nakşbendiyye-i Hâlidîyye tarikatında kendisine nispet edilen bir kol oluşmuştur. Ahmed Haznevî'nin vefatının ardından posta geçen her bir müşşid de kendi imkânları çerçevesinde tarikatın neşri için çalışmış, onların da bu gayreti neticesinde zaman içinde Haznevîliğin adı dünyanın birçok yerinde duyulmaya başlamıştır. Bu makalede, çeşitli kesimlerden yoğun ilgi gördüğü tespit edilen, Nakşbendiyye-i Hâlidîyye'nin muâsır bir kolu olan Haznevîlik ve kurucusu Ahmed Haznevî konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Haznevî, Haznevîlik, Hâlidîlik, Nakşbendiyye, Tasavvuf

* Bu makale “Ahmed el-Haznevî (ö. 1949) ve Haznevîyye Tarikatı”, (Yalova Ü., S.B.E., 2015) başlıklı yüksek lisans tezi ve 02-04 Aralık 2016 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen Uluslararası Bahâeddin Nakşibend ve Nakşibendilik Sempozyumu'nda sunulan “Nakşibendiliğin Muâsır bir Kolu Olarak Haznevîyye Tarikatı ve Kurucusu Ahmed Haznevî” konulu tebliğden üretilmiştir.

** Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fak., Temel İslâm Bilimleri, Tasavvuf ABD. Doktora Öğr. ORCID: 0000-0002-7533-3841 (kutbeddinakyuz@hotmail.com)

Ahmad al-Khaznawi and Khaznawiyya as a Branch of Khalidiyya

Abstract

Ahmad al-Khaznawî (d. 1950) is the founder of the Khaznawiyya as a branch of Khalidiyya and one of the prominent figures in the Islamic world. Ahmad al-Khaznawî, famous for his nickname Shah-i Hazne, which is understood having a very good madrasah education, was interested in Sufism during his student years, and then he went to his mentor Mohammed Diyauddin Norşini (d. 1924) to join Mullah Norşini's educational circles. After completing the voyage of Seyr-u Süluk (spiritual path), he was named the successor by his sheikh and was sent to Hazne for guidance. Hazne is a town in Kamishli, Syria. Ahmad al-Khaznawi's domain in time with its expansion, a branch was formed in the Naqshbandiyya-Khalidiyya order. After the death of Ahmad al-Khaznawî, each murshid, who were sent their posts, worked for the order's publication within the framework of their own capabilities. As a result of their efforts, the name of the Khaznawiyya branch become known in many parts of the World, and started attracting great interest from various segments of the World societies'. In this work, Ahmad al-Khaznawi, the founder of the Khaznawiyya, a contemporary branch of Naqshbandi order is examined.

Keywords: Ahmad al-Khaznawi, Khaznawi, Khalidiyya, Naqshbandiyya, Sufism

أحمد حزنوي والخزنوية كفرع من فروع الخالدية

المخلص

أحمد الحزنوي (ت 1950) هو مؤسس الخزنوية كفرع من الخالدية وأحد الشخصيات البارزة في العالم الإسلامي. أحمد الحزنوي، المشهور بلقب شاه حزنوي، الذي يُفهم أنه تلقى تعليمًا جيدًا في المدرسة، كان مهتمًا بالصوفية خلال سنوات دراسته، ثم ذهب إلى معلمه محمد ضياء الدين نورشيني (ت 1924) للانضمام دوائر الملا نورسيني التعليمية. بعد الانتهاء من رحلة سير يو سلوك (المسار الروحي)، عينه شيخه خليفة له وأرسله إلى حزن للتوجيه. حزن بلدة في القامشلي، سوريا. في عهد أحمد الحزنوي مع توسعه، تم تشكيل فرع في الطريقة النقشبندية - الخالدية. بعد وفاة أحمد الحزنوي، عمل كل مرشد أرسلوا منشوراتهم لنشر الأمر في إطار قدراتهم الخاصة. نتيجة لجهودهم، أصبح اسم فرع الخزنوية معروفًا في أجزاء كثيرة من العالم، وبدأ في جذب اهتمام كبير من مختلف شرائح مجتمعات العالم. في هذا العمل، يتم فحص أحمد الحزنوي، مؤسس الخزنوية، فرع معاصر من الطريقة النقشبندية.

الكلمات المفتاحية: أحمد الحزنوي، الخزنوية، الخالدية، النقشبندية، الصوفية

Giriş

Şâh-ı Nakşibend namıyla maruf Muhammed Bahâeddin Nakşibend (ö. 791/1389) tarafından XIV. yüzyılda tesis edilen Nakşbendiyye tarikatının, dünyanın farklı bölgelerinde İslâmî öğretilerin yayılışı ve yaşanması hususunda büyük bir rolü olduğu görülmektedir. Ahmed-i Sirhindî (ö.1034/1624) gibi Nakşî şeyhlerinin, İslâm'ın müdafaası ve Allah'a davet hususunda büyük etkileri olduğu şüphe götürmez bir hakikattir.¹ İmâm-ı Rabbânî ismi ile şöhret bulmuş olan Ahmed-i Sirhindî dışında da Nakşbendiyye meşâyihî arasında bu gibi kâmetlere rastlamak pek mümkündür. Örneğin, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî (ö. 1242/1827) ve yetiştirmiş olduğu halifelerinin, Anadolu'nun dindarlaşması, sulh ve emânın temin edilmesi, ilim-irfân geleneğinin sürdürülmesinde önemli rol üstlendikleri görülmüştür.²

Kurulduğu dönemde “Hâcegân yolu” ismiyle bilinen Nakşbendiyye tarikatı, bu ismi sonradan almıştır. Tarikat şu an Özbekistan sınırları içerisinde bulunan ve dönemin en önemli ilim merkezlerinden biri olan Buhârâ'da ortaya çıkmış, Abdülhalik Gucdüvânî'nin (ö. 575/1179 veya 617/1220) “kelimât-ı kudsiyye” olarak tanınan şu sekiz kelimesi, sonradan ilave edilen üç prensiple beraber tarikatın temel esasları olmuştur. Hüş der-dem, sefer der-vatan, nazar ber-kadem, halvet der-encümen, yâdkerd, bâzgeşt, nigâhdâşt ve yâddâşt, (sonradan ilâve edilen üç prensip) vukûf-ı zamânî, vukûf-ı adedî, vukûf-ı kalbî.³

Bütün büyük tarikatların zaman içinde farklı kollara ayrıldığı muhakkaktır. Tarikatların dallanıp budaklanmasında, bu kolları tesis eden müridlerin yaptığı içtihat ve tecdîdler etkili olmuştur. Nakşbendiyye'yi de köklü bir ağaca benzetirsek, Müceddidiyye ve Hâlidîyye gibi kolları için bu ağacın dalları diyebiliriz. Bu kollardan neş'et etmiş diğer bir şube ise Hazneviyyedir.

Yapılan araştırmalardan Hâlidî kolunun Hazneviyye şubesinin kurucusu Ahmed Haznevî'nin, yöresinde bulunan insanların ilme ve irfâna yönelmelerinde ciddi katkıları olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle yaşadığı XX.

¹ Arthur F. Buehler, “Nakşbendiyye-Müceddidiyye ve Hindistan'da Yayılışı”, çev. Halil İbrahim Şimşek, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003/1, cilt: II, sayı: 3, s. 143; Ebû'l-Hasen Ali en-Nedvî, *el-İmâmu's-Serhendî Hayâtuhu ve A'mâluhu*, Kuveyt: Daru'l-Kalem, 1994, s. 290-291.

² Abdurrahman Candan, “Şeyh Ahmet el-Haznevî'nin Hayatı ve Fetvalarında Takip Ettiği Metot”, *YYÜİFD*, s. 19.

³ Hamid Algar, “Gucdüvânî Abdülhâlik”, *DİA*, c. 14, İstanbul: 1996, s. 170.

asrın ilk çeyreğinin buhranlı günlerinde büyük sıkıntılara katlanarak İslâm dininin ve sünneti seniyyenin, bölgesinde yaşayan farklı milletlere mensup Müslümanlar arasında yayılmasına vesile olduğu aktarılmaktadır.

Ahmed Haznevî'nin bir İslâm davetçisi olması yanında, İslâm'a ve Müslümanlara cephe almış zümrelere karşı mücadelecilik ruhuna sahip bir kimse olduğu da görülmüştür. Nitekim Ahmed Haznevî'nin yaşadığı dönemde tüm İslâm ülkelerinde olduğu gibi, Suriye'de de emperyalist güçler istilaya girişmiş ve geçici de olsa hâkimiyet sağlamışlardı. Ahmed Haznevî dinî hassasiyetinden dolayı asla inancından taviz vermemiş ve devamlı Müslümanları müstevlilere karşı uyanık olmaya çağırılmıştı. Bundan dolayı birçok defa Fransız işgal gücü tarafından sürgüne gönderilmiş, fakat o, hiçbir zaman tutumundan vaz geçmemiş ve Fransızlara boyun eğmemişti.⁴

Ahmed Haznevî'nin mücadelesinin sadece emperyalistlerle sınırlı kalmadığı, bu mücadelenin halka zulüm yapan ağalar, eşkıyalar ve harâmîlerle de olduğu belirtilmiştir. Onun insanlara yapılan zulmü ortadan kaldırmak için, türlü tedbirler aldığı anlatılmaktadır. Haznevî'nin sadece Müslümanlara karşı böyle bir merhameti sergilemediği, bölgede yaşayan Hristiyan ve Yezidiler için de aynı hassasiyeti gösterdiği söylenmektedir. Hatta Irak devleti, İran'ın Sincâr bölgesinde yaşayan Yezidileri bombaladığı tarihlerde, oradaki Yezidilerin tümüne yakınının Haznevî tekkesine sığındığı ve Ahmed Haznevî'nin onlara karşı büyük bir misafirperverlik gösterdiği kaynaklarda yer almaktadır.⁵

Ahmed Haznevî ve ardından gelen Haznevî şeyhlerinin, (M. Masum Haznevî (ö. 1958), Alaeddin Haznevî (ö. 1969), İzzeddin Haznevî (ö. 1992), Muhammed Haznevî (ö. 2005) ve M. Mutâ Haznevî (d. 1977) başta Türkiye ve Suriye olmak üzere birçok bölgede İslâmî ilimlerin yayılmasında önemli rolleri olduğu görülmüştür. Özellikle öldürme, hırsızlık, zulüm ve cehâlet gibi kabul edilemez ilişkilerin bolca olduğu Suriye'nin Cezîre bölgesinde irşâd faaliyetlerini icra eden Haznevî şeyhlerinin, bu bölge üzerinde çok ciddi etkiler bıraktıkları gözlemlenmiştir.⁶ Hazneviyye tarikatının varlığından önce bu bölgede bulunan köy ve beldelerde mescid bile nadir bir şekilde bulunuyorken, Ahmed Haznevî ve Haznevî şeyhlerinin gayretleri neticesinde, söz konusu

⁴ M. Şefik Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşâyihi Nakşibendi*, İstanbul: Kilim Matbaacılık, 2010, s. 333.

⁵ M. Şefik Korkusuz, a.g.e., s. 334-335.

⁶ Abbûd Abdullâh el-Askerî, *Târîhu't-Tasavvuf Fî Süriyye, en-Neş'e ve't-Tetavvur*, Dimaşk: Dâru'n-Nemîr, 2006, s. 178.

bölgenin ilim ve hikmet sahibi insanlarla dolduğu müşâhede edilmiştir. Bölgede irşâd ve talim dairesini genişleten Ahmed Haznevî, âlimler ve davetçiler yetiştiren şer'î bir medrese de kurmuş ve bu medreseden nice âlimler mezun olmuştur.⁷ Netice itibarıyla Haznevîlik, Ahmed Haznevî ve Haznevî şeyhlerinin yapmış oldukları büyük hizmetler sayesinde, Nakşbendiyye tarikatının Hâlidîyye kolunun yeni bir şubesi olarak ortaya çıkmıştır.

Ahmed Haznevî'nin Soy, Ailesi ve Doğumu

Nakşbendiyye-i Hâlidîyye'nin bir kolu olan Hazneviyye'nin kurucusu Şah-ı Hazne lakabıyla meşhur Ahmed Haznevî, 1304/1887 yılında Türkiye sınırına yaklaşık 30 km. uzaklıkta bulunan, Suriye'nin Kamışlı kentine bağlı Hazne köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Molla Murat, annesi ise Âmine Hanımdır. Ahmed Haznevî iki yaşında iken kardeşi Molla Mustafa'nın doğumu esnasında annesini kaybetmiş, bunun üzerine Ahmed Haznevî ile kardeşi Molla Mustafa'nın bakımını, babalarının diğer eşi olan Fatıma Hanım üstlenmiştir.⁸

Ahmed Haznevî'nin ailesi, Ali Reşka diye bilinen bir aşirete mensuptur. Reşka ise Kürtçede “siyahî” demektir. Bu lakabın, siyah tenli olduğundan dolayı aşiret büyüğüne verildiği söylenmektedir. Ahmed Haznevî'nin soyunun baba tarafından Hz. Peygambere,⁹ anne tarafından ise Seyyid Abdülkadir Geylânî'ye (ö. 561/1166) ondan da Hz. Muhammed'in (a.s) torunu olan Hz. Hasan'a kadar uzandığı belirtilmektedir.¹⁰

Durum böyle olmakla beraber, kaynaklarda Ahmed Haznevî'nin Hz. Peygamberin soyundan olduklarını pek fazla dile getirmediği, bunun hikmetini soranlara ise, “Biz Hz. Peygamberin (a.s) soyundanız lakin bunu sıkça dile getirdiğimiz takdirde halkın bu isim üzerinden çıkar ve menfaat elde etmeye çalıştığımızı düşünmesinden endişe duyarız. Bu ise hâlimize uygun değildir. Kaldı ki, halkın tümü iyâlullâhtandır (Allah'ın ev halkındandır), kulların en

⁷ Haşim Birec, *es-Sâdâtî'l-Hazneviyye*, ts., s. 5. (Kişisel Kütüphanemizde ki nüsha)

⁸ Abdülkadir Haznevî, *Hayât eş-Şeyh Ahmed el-Haznevî*, y.y.y., ts. s. 4. (Kişisel kütüphanemizde ki nüsha)

⁹ Haznevî ailesinin Seyyidlerden olduğunu gösteren soy şeceresinin çıkan bir yangın esnasında yandığı, ifade edilen hususlar arasındadır. Abdülkadir Haznevî, a.g.e., s. 5.

¹⁰ İbrahim Baz, “Cumhuriyetin ilk Yıllarında Irak ve Suriye'ye Göçen Cizreli Âlim ve Sûfiler”, *Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: 2012, s. 241.

hayırlısı ise, Hz. Peygamberin de (a.s.) belirttiği gibi, Allah'ın iyâline en çok faydası dokunandır” dediği aktarılmaktadır.¹¹

Asıllarının Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinden olduğu söylenen Ahmed Haznevî'nin yedinci kuşaktan dedesi Molla Sıvar'ın çocuklarının oradan ayrılıp, önce Siirt/Şirvan'ın bir köyü olan Mavit'e ardından da Şırnak'ın İdil ve Cizre arasında bulunan Banihe/Ocaklı köyüne göç etmiş oldukları ve burada uzun yıllar kaldıkları ifade edilmiştir.¹²

Eğitimi ve Hocaları

Ahmed Haznevî öncelikle babasının yanında Kur'ân-ı Kerîm'i, Ebû Şücâ' el-İsfahânî'nin (ö. 500/1107'den sonra) *Ğâyetu'l-İhtisâr*'ı, Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî'nin (ö. 623/1226) *Muharrer*'i ve İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) *Mevlid-i şerif*'i gibi kitapları yüzünden okumak suretiyle ilk eğitim ve terbiyesini babasından almıştır.¹³

Ahmed Haznevî babasının vefatının ardından birçok beldeyi dolaşmış ve Şeyh Abdulhadi, Nusaybin'in eski müftülerinden Molla Ahmed, Dârâlı Molla Muhammed, Said el-Hâmidî, Gercüşlü Şeyh Muhammed'in oğlu Molla Muhammed Ubeydullah ve Molla Ahmed et-Tızyânî gibi yörenin büyük âlimlerinden ilim tahsil etmiştir.¹⁴

Son olarak yörenin meşhur âlimlerinden, Diyarbakır'ın Fârkîn (Silvan) ilçesinde ikamet eden Seyda Molla Hüseyin Küçük Efendi'nin¹⁵ (ö. 1955) medresesinde ilim tahsiline devam etmiş, burada usûlüne uygun bir şekilde sarf, sahiv, arûz, mantık, belâğat, isti'âre, kelâm, fıkıh, hadîs ve tefsîr gibi medrese ilimlerini tahsil etmiştir. Daha henüz yirmili yaşlarında dokuz yıl kadar bir süre içerisinde eğitimini ikmal eyleyen Ahmed Haznevî'ye, Hocası Molla Hüseyin Küçük Efendi tarafından icazet verilmiştir. Ahmed Haznevî aynı

¹¹ Abdülkadir Haznevî, a.g.e., s. 4.

¹² Abdülkadir Haznevî, a.g.e., s. 4.

¹³ Hidayet Akdeniz, “Şâh-ı Hazne'nin Vefatı”, *İlim ve İrfan Dergisi*, Sayı: 7, Mart, 2013. s. 4.

¹⁴ Bu isimler hakkında kaynaklarda her hangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Abdülkadir Haznevî, a.g.e., s. 6.

¹⁵ Hayatı için bkz. Mehmet Çiçek, “Seyda Molla Hüseyin Küçük'ün Hayatı ve İlmi Kişiliği”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı: II, Kasım, 2009.

zamanda Şam'ın meşhur muhaddislerinden Şeyh Bedreddin el-Hasenî'den de (ö. 1354/1935) hadis icazeti almıştır.¹⁶

Tasavvufa İntisabı

Ahmed Haznevî'nin, hocası Molla Hüseyin Küçük'ün yanında ilim tahsilinde bulunduğu süre içinde herhangi bir mürşide ve tarikata intisap etmediği, ancak medrese eğitimini bitirmek üzere olduğu bir dönemde, tarikata ve tasavvufa olan ilgisinin arttığı ifade edilir. Sünnete uyan bir mürşidi yöresinde bulamadığından, içindeki isteğe rağmen her hangi bir mürşide intisap etmediği belirtilir.¹⁷

Rivayet olunur ki; Ahmed Haznevî Hüseyin Küçük hocanın medresesinde ilim tahsilinde bulunduğu bir zaman diliminde, hocası kendisine Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Hezân köyünde ikamet etmekte olan mürşidi, "Seyda" lakabıyla meşhur Nûrşinli Şeyh Abdurrahman Tâhî'nin¹⁸ (ö. 1304/1886) halifesi Şeyh Abdulkadir el-Omerî el-Hezânî'yi¹⁹ (ö. 1326/1908) ziyarete gitmek istediğini, arzu ederse kendisinin de ona bu yolculukta refakat edebileceğini söyler. Bu teklifi kabul eden Ahmed Haznevî, hocasıyla beraber yola koyulur. Daha önce de birçok defa farklı vesilelerle mürşidini kendisine anlatan Molla Hüseyin, bu sefer de yol boyunca ona mürşidinden bahseder ve uzun uzadıya şeyhini anlatmaya ve onun istikamet üzere kâmil ve mükemmil bir mürşid olduğunu izah etmeye çalışır. Hezân'a varıldıktan sonra Şeyh Abdulkadir'in sohbetinde hazır bulunan Ahmed Haznevî'nin kalbinde, ona karşı bir mahabbet meydana gelir. Hocasının anlatmış olduğu bütün vasıfların onda eksiksiz bir şekilde mevcut olduğu kanaatine varır ve bunun üzerine oracıkta ona intisap eder ve böylelikle Nakşbendiyye tarikatına girmiş olur. Geleneğe aykırı olmasına rağmen,²⁰ tarikata intisap esnasında Ahmed Haznevî'ye tarikat talimatını bizzat Şeyh Abdulkadir Efendi telkin eder. Bu da daha sonraları

¹⁶ Hüsnü Geçer, "Büyük Meşale Şeyh Ahmed Haznevî", *İlim ve İrfan Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 8, Nisan, 2013, s. 28.

¹⁷ Hüsnü Geçer, a.g.m., s. 28.

¹⁸ Hayatı için bkz. Adnan Memduhoğlu, "Tâhî Abdurrahman", *DİA*, c. Ek-2, İstanbul: 2016, ss. 577-578.

¹⁹ Hayatı için bkz. Mehmet Saki Çakır, "Şeyh Abdülkadir-i Hezânî (v. 1908) ve Hezân Dergâhı'nda Yetişen Sûfî Âlimler", *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidiliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi* (Ulusal Sempozyum 04-05 Mayıs 2017 Bingöl), İstanbul: Berdan Matbaacılık, 2017, ss. 353-358.

²⁰ Nakşbendiyye geleneğinde mürid şeyhe intisabını gerçekleştirdikten sonra, şeyhin bizzat kendisi tarafından ona tarikatın inceliklerinden bahsedilmez, mürid adayı bu işte belli bir merhale kat etmiş halife, vekil veya ehil olduğu düşünülen kimselere yönlendirilir.

müridan tarafından Ahmed Haznevî'nin istikbalde geçeceği makama bir işaret olarak yorumlanır.²¹

Anlatıldığı üzere; Ahmed Haznevî Molla Hüseyin Küçük'ün medresesinde talebeliğe başlarken, her ne kadar kendisinden ilim tahsil edecek olsa da, ilmî icazeti ondan değil de bölgesinde bulunan âlimlerden almak istediğini ve bu sayede bölge halkının nezdinde daha fazla itibar sahibi olmayı arzuladığını ona söyler, o da bunu kabul eder. Lakin Şeyh Abdulkadir'e intisap ettikten sonra fikrini değiştirip Hüseyin Küçük hocadan icazet almak istediğini kendisine iletir ve bunun üzerine ilmî icazetini Küçük hocadan alır.²² İlmî icazetini alıp tarikata da intisap ettikten sonra, kendi beldesi olan Hazne'ye gelir ve orada yanına gelen ilim talebelerine ders vermeye başlar. İlmî ve ilim ehlini çok sevdiği söylenen Ahmed Haznevî'nin, medresesinde okuyan talebelerle yakından ilgilendiği, talebelerin iâşesinden, elbise, kitap ve kırtasiye malzemeleri gibi, bir talebeye lazım olabilecek her şeye varıncaya kadar bütün ihtiyaçlarını karşıladığı ifade edilir. Bu arada tarikatta mevcut olan ritüelleri ve zikirleri uygulamayı da ihmal etmediği, ara ara hem mürşidi Şeyh Abdulkadir Hezânî'yi ve hem de hocası Molla Hüseyin Küçük'ü ziyarete gittiği ve böylelikle onlardan manen istifade etmeye çalıştığı anlatılır.²³

Ahmed Haznevî'nin, bütün gönlüyle mürşidi Abdulkadir Hezânî'ye ve onun talimatıyla seyr u sülûke yöneldiği bir dönemde, Abdulkadir Hezânî 1908 yılında vefat eder. Mürşidinin ölümünün ardından Ahmed Haznevî, durumunu Abdurrahman Tâhî'nin oğlu, Fethullah Verkânîsî'nin²⁴ (ö. 1317/1899) halifesi "Hazret" lakabıyla tanınan Muhammed Ziyâeddîn Nürşîni'nin²⁵ (ö. 1342/1924) ser halifesi Molla Muhammed Emin'e²⁶ anlatır ve der ki: "Efendim! Mürşidim Şeyh Abdulkadir Hezânî vefat etti. Başka bir mürşidden tarikat almama ne dersiniz?" Molla Muhammed Emin de kendisine: "Mürşidinin vefatının ardından, kişi zaman kaybetmeden yeni bir mürşide intisap etmelidir. Hatta bunun ehemmiyeti sadedinde selefimiz "daha kişi mürşidini defnetmeden yeni

²¹ Abdülkadir Haznevî, a.g.e., s. 7.

²² Abdülkadir Haznevî, a.g.e., s. 8.

²³ Abdülkadir Haznevî, a.g.e., s. 6-9.

²⁴ Hayatı için bkz. Ali Bağcı, Hüseyin Okur, "Şeyh Fethullah Verkânîsî ve Ed-Dürerü'l-Fethiyye Fi'l-Avâmili'n Nahviyye Adlı Eserinin Tahkiki", *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, Güz 2017, ss. 92-129.

²⁵ Hayatı için bkz. Yeliz Başar, *Nakşebendî-Hâlidî Şeyhi Muhammed Ziyâeddîn Nürşîni'nin Hayatı ve Mektûbâtındaki Tasavvufî Görüşleri*, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum: 2018.

²⁶ Molla Muhammed Emin Efendi "Mellaye Mezın" (Büyük Hoca) lakabıyla meşhurdur.

bir mürşid arayışı içinde olmalıdır” demişlerdir.” şeklinde karşılık verir. Bunun üzerine yapılan istişare ve istihârelerin ardından Ahmed Haznevî, Muhammed Ziyâeddîn Nûrşînî’ye intisap eder.²⁷

Seyr u Sülûk Yılları

Ahmed Haznevî, Muhammed Ziyâeddîn Nûrşînî’ye intisabının ilk yıllarında, mürşidinin talimatı doğrultusunda biri ilkbaharda, diğeri ise sonbaharda olmak üzere senede iki defa mürşidini ziyarete giderdi. Mürşidi tarafından belirlenen ziyaret vakti gelmeden, mürşidini ziyaret etme isteğinin kendisinde hâsıl olduğu ve bir an önce vaktin gelmesini istediği, menkıbeleri arasında zikredilmektedir. Yüzlerce kilometre yol kat ederek bazen binek üzerinde, bazen ise yayan olarak nice tehlikeli yolları soğuk ve yağışlı hava şartları altında aşarak mürşidinin dergâhına gittiği, burada bazen yedi ay bulacak şekilde uzun bir müddet kaldığı ve bu zaman diliminde mürşidinden edeb ve kemâlâtı alma yönünde istifade ettiği belirtilmektedir. Manevî hâlleri ile ilgili birçok konuda mürşidine müracaat ettiği ifade edilen Ahmed Haznevî’nin, kendi beldesine döndüğünde, hem manevî durumundan hem de Nakşbendiyye tarikatında bulunan âdâbla ilgili birtakım hususlardan, mektuplar yoluyla mürşidinden sualde bulunduğu ve mürşidinin de bu sorulara sürekli cevap ve açıklama sadedinde kendisine mektuplar yazdığı aktarılır.²⁸

Muhammed Ziyâeddîn Nûrşînî tarafından Ahmed Haznevî’ye, daha henüz yirmi beş yaşlarında iken, 1329/1912 yılında Nakşbendiyye tarikatında hilafet verilir. Anlatıldığına göre, bu durum sâlikler ve âlimler arasında pek hoş karşılanmaz. Bunun sebebi ise, hem Ahmed Haznevî’nin yaşının küçük olup böyle bir yükün altından kalkamayacağı düşüncesi ve hem de ondan daha kıdemli kimselerin bulunduğudur. Dergâhtaki kimseler arasında bu tür konuşmalar ayyuka çıkınca, Muhammed Ziyâeddîn Nûrşînî âlimlere has olan dîvâna gelip, kapı önünden onlara şu sözleri söyleme gereği duyar: “Molla Ahmed Berîvânî’nin²⁹ hilafeti hakkında bir takım sözler söylediğinizi işitiyorum. Şunu bilmenizi isterim ki; hilafeti ona ben verdim. Ve bilinmelidir

²⁷ Abdülkadir Haznevî, a.g.e., s. 9.

²⁸ Abdülkadir Haznevî, a.g.e., s. 10.

²⁹ Ahmed Haznevî’ye molla demesinin sebebi medrese tahsilini bitirmiş ve söz konusu payeyi elde etmiş olduğundan dolayıdır. Berîvânî demesinin sebebi ise onun yaşamış olduğu bölgeye Berîvân deniliyor olmasıydı.

ki, yükü tarafımızdan kaldırılacaktır.” Muhammed Ziyâeddîn Nûrşînî'nin bu sözleri muhatapların iknasına vesile olur.³⁰

İrşâd Yılları

Muhammed Ziyâeddîn Nûrşînî Ahmed Haznevî'ye hilafet izni verdikten sonra, halkı irşâd etmek üzere ona Hazne ve çevresini işaret etmiş idi. Fakat o yıllarda Suriye'nin Osmanlılardan kopup, Fransızların işgali altına girmesi sebebiyle bölgede tam bir karmaşa hâkimdi. Bunun yanında Ahmed Haznevî, maddî yönden fakir bir kimse olduğu için de, bölgede ne kendisine itibar edecek, ne de kendisini kollayacak birilerinin olmayacağını ve böylelikle kendisine tevdi edilen vazifeyi hakkıyla yerine getiremeyeceğini düşünüyordu. Onun bu tereddüdünü fark eden Muhammed Ziyâeddîn Nûrşînî: “Evladım! sen irşâda başla, biz insanları senin yanına toplar, Allah'ın izniyle kalabalıkları her yandan akın akın göndeririz” diyerek Haznevî'yi teselli etmişti.³¹

Ahmed Haznevî'nin yirmi beş yaşlarında iken hilafet almış olmasıyla birlikte, yaşı kırk oluncaya kadar ciddi manada bir irşâd faaliyeti içerisine girmemiş olduğu, buna rağmen etrafında birçok kişinin toplandığı, aktarılan hususlar arasındadır. Ahmed Haznevî'nin yaşının kırkı bulması ise 1927 senesine tekabül etmektedir ki, müntesipleri o seneyi, “Şeyh Ahmed'in zuhûrunun gerçekleştiği sene” olarak adlandırmışlardır.

Anlatıldığı üzere, Ahmed Haznevî'nin sohbetine iştirak eden insanların sayısı günden güne fazlalaşmış, ondan feyizlenme adına çok uzak diyarlardan, avâm ve havâs tabakasından nice insanlar dergâhına akın etmişlerdir. Bunun üzerine Ahmed Haznevî yanına gelen insanlar arasından, seyr u sülûke kabiliyeti olanları seyr u sülûk ile buna kabiliyeti olmayanları ise sohbet ve bazı tarikat dersleri ile eğitip yetiştirmeye çalışmıştır.³²

Ahmed Haznevî'nin farklı kesimden insanlara göndermiş olduğu mektuplara bakıldığında, onun çok derin bir fakîh olduğu erbâbı tarafından anlaşılabilir. Bu birikim sayesinde hem avâm ve hem de havâs tabakasından insanların kendisine bağlanmasını başardığını düşünmekteyiz. Yazmış olduğu mektuplardan, Ahmed Haznevî'nin Arapça bilgisinin yanında

³⁰ M. Şefik Korkusuz, *Nehriden Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendî*, İstanbul: Kilim Matbaacılık, 2010, s. 323.

³¹ Ali Yurtgezen, “Şâh-ı Hazne Ahmed Haznevî”, *Semerkind Dergisi*, Yıl: 16, Sayı: 182, Şubat, 2014, s. 17.

³² M. Şefik korkusuz, a.g.e., s. 313-314.

Farsça bilgisinin de üst düzeyde olduğunu anlayabilmekteyiz. Nitekim mektuplarında yer yer Farsça şiirler ile istihsad ta bulunurken, bazen de direk Farsça eserlere atıfta bulunmaktadır. Kendisinde bulunan bu ve benzeri özellikler sebebiyle olsa gerek, çevresinde bulunan tarikat şeyhleri tarafından bir türlü hazmedilememiş ve onlar tarafından birçok sıkıntıya maruz bırakılmıştır.³³ Ahmed Haznevî, tarikat faaliyetlerini Suriye'de sürdürmüş olmasına rağmen, Türkiye'nin Doğu bölgesinde de çok sayıda seveni ve müridi olmuştur.³⁴

Vefatı

Ahmed Haznevî yaşamının büyük bir bölümünü Hazne'de geçirmiş, irşad yıllarında, kışın Hazne'de yazın ise Tel-marûf köyünde (bu köy Hazne'ye çok yakın bir mesafede bulunmaktadır) bulunmuştur. Tel-marûf'un arazilerini satın alıp, orayı mamûr hale getiren Haznevî'nin kendisidir. Ahmed Haznevî vefatından kısa bir süre önce Tel-marûf'ta kendileri için ev, müridler ve talebeler için de cami, tekke ve medrese gibi yerler inşa etmeye başlamış, yakınında bulunan bazı kişilere: "Hazne, bize ait bir köy değildir. Orası başkalarının mülküdür. Belki gün gelir sahipleri bizim orada kalmamıza rıza göstermezler. Bizim kendi köyümüzü inşa etmemiz en doğrusudur" demiştir. Bu durum, onun artık Tel-marûf'a yerleşmek istediğini gösteren bir işaret olarak kabul edilmiştir. Normalde Nisan ayının başlarında Tel-marûf'a giden Ahmed Haznevî, vefat ettiği sene Mart ayının başında oraya gitmiş ve 23 Mart 1950 tarihinde Perşembe günü 63 yaşında iken Tel-Marûf'ta vefat etmiştir.³⁵ Kabri Markad-ı Şerîf diye adlandırılan Hazîre'de bulunmaktadır.

Ahmed Haznevî ve ailesinin medfûn buldukları markad, 2014 yılında kendilerini Irak ve Şam İslâm Devleti olarak tanıtan DAAŞ/İŞİD kısa adlarıyla bilinen terör örgütü tarafından bombalanarak tahrip edilmiştir. Bombalama eyleminden kısa bir zaman sonra ise, Hazneviyye'nin mevcut şeyhi Muhammed Mutâ Haznevî tarafından türbe eski haline uygun bir şekilde imar edilip onarılmıştır.³⁶

Ahmed Haznevî'nin 1950 yılındaki vefatının ardından, yerine sırası ile oğulları M. Masum Haznevî, Alaeddin Haznevî, İzzeddin Haznevî, daha sonra

³³ Ali Yurtgezen, a.g.e., ss. 17-18.

³⁴ İbrahim Baz, a.g.m., s. 241.

³⁵ Hidayet Akdeniz, a.g.m., s. 4.; Abdülkadir Haznevî, Kişisel görüşme, 12.07.2015. İstanbul.

³⁶ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/isid-turbe-bombaladi>. (04.07.2020, saat: 13:55)

İzzeddin Haznevî'nin oğlu Muhammed Haznevî, onun da ardından Muhammed Haznevî'nin oğlu Muhammed Mutâ Haznevî, geçmişlerdir.

Hanımları ve Çocukları

Ahmed Haznevî iki evlilik yapmıştır. Haznevî'nin ilk eşi Âmine hanımdır ki, bu eşinden M. Masum, Alaeddin ve İzzeddin adında üç erkek evladı olmuştur. Âmine hanımın vefatının ardından Nûrşinli Şeyh Abdülbaki Efendi'nin³⁷ kızı Saide hanımla evlenen Ahmed Haznevî'nin bu eşinden de, Abdülğani adında bir erkek çocuğu ve Zekiye adında bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir.

Halifeleri

Şeyh Ahmed'in talebe ve sâlikleri arasından şu on üç kişi hilafet almıştır: Oğlu Muhammed Masum³⁸ / Muhammed Maşuk Nûrşinî³⁹ / Molla İbrahim Gırêsvêr⁴⁰ / Molla Abdullatif Amude⁴¹ / Molla Muhammed Sıddık⁴² / Molla Hüseyin Kınıkî⁴³ / Molla Abdurrezzak Pirmîrî⁴⁴ / Molla Ahmed-i Müftî⁴⁵ /

³⁷ Şeyh Abdülbaki Efendi Şeyh Abdurrahman Tâhî'nin damadır. Bundan dolayı Ahmed Haznevî'nin ikinci eşi anne tarafından Şeyh Abdurrahman Tâhî'nin torunu olmuş oluyor.

³⁸ M. Masum Haznevî babasının ardından, vefat ettiği 1958 yılına kadar Haznevî tekkesinin başında kalmıştır.

³⁹ Şeyh Abdurrahman Tâhî'nin oğlu Abdurrahim'in torunudur. Babası M. Masum Efendi'dir. 1975 yılında Mekke'de vefat etmiştir. Kabri Cennetü'l-Mu'allâ'dadır.

⁴⁰ Molla İbrahim Ahmed Haznevî'den önce vefat etmiştir. Kabri Hazne köyündedir. Hakkında yeterli bir bilgiye ulaşılmamıştır.

⁴¹ Molla Abdullatif 1899 yılında Batman/Gercüş/Aynkef (Kayapınar) köyünde dünyaya gelir. Uzun yıllar Suriye'nin Amude kentinde yaşar ve orada 1976 yılında Kur'an okuduğu esnada vefat eder.

⁴² Molla Muhammed Sıddık Bitlis/Nûrşin'de dünyaya gelmiş, Subaşı kabilesindedir. Uzun yıllar Ahlat'ın Tapavank (Güzelsu) köyünde yaşamıştır. 1976 yılında bir irşâd seyahati esnasında Bitlis/Mutki'nin Tap (Kavakbaşı) adlı köyünde vefat etmiştir.

⁴³ Molla Hüseyin Mardin ilinin Midyat ilçesinin Hıldih (Sarıkaya) köyündendir. Ahmed Haznevî'nin ilk halifesidir. 1975 yılında Nusaybin'in Kınık (Bakacık) köyünde vefat etmiştir.

⁴⁴ Molla Abdurrezzak'ın dedelerinin Medine'den ilk başta Diyarbakır/Lice/Ğeylin köyüne, daha sonra Mardin/Mazıdağ/Helela (ortaklı) isimli köye geldikleri söylenir. 1980 yılında Kızıltepe'de vefat eder.

⁴⁵ Molla Ahmed Aslen Mardin'in Marmari isimli köyündendir. Burada doğmuştur. Ahmed Haznevî'nin vefatından kısa bir süre önce hilafet almıştır. Uzun zaman Kamışlı müftülüğünü yapmıştır. 4 Aralık 1999 tarihinde 97 yaşında iken Suriye'nin Haseke şehrinde vefat etmiştir. Ahmed Haznevî'nin küçük oğlu Abdülğani ondan hilafet almıştır.

Molla Salih-i Kermî⁴⁶ / Seyyid Abdülhakim Bilvânî⁴⁷ / Molla Muhammed Reşid⁴⁸ / Seyyid Musa⁴⁹ / Molla Cüneyt.⁵⁰

Eserleri

Ahmed Haznevî'nin bizzat yazmış olduğu herhangi bir eseri bulunmamaktadır. Fakat yapmış olduğu sohbetlerin derlenmesi suretiyle *Suhab* (*Sohbetler*) adında bir kitap ve farklı kesimden insanlara göndermiş olduğu mektuplarının da toplanıp bir araya getirilmesiyle, *Mektûbât* adında bir eser ortaya çıkmıştır.⁵¹

Mektûbât'taki mektupların bir kısmı büyük bir ilmî birikim gerektiren fikhî/hukukî sorunların çözümü ile ilgilidir. O dönemde Türkiye'deki koşullardan dolayı yüzlerce icâzetli medrese âliminin sığındığı Suriye'nin kuzeyinde halk ve yörenin âlimleri, onu ilimde kaynak ve hukukî sorunları çözüme yetkinliğine sahip bir İslâm hukukçusu olarak görmüşler, ona bu konularda soru sormuşlar; o da bunun üzerine kendisinde cevap verme sorumluluğu görmüştür. Örneğin, "Yetmiş Birinci Mektup" bir boşanma davasının İslâm hukuku açısından çözümü ile ilgilidir, "Seksen Dokuzuncu Mektup" ise cuma namazının sıhhat şartları ile ilgili ayrıntılı bir fikhî sorunu konu almaktadır. *Mektûbât*'ta cevap verilen sorular, genellikle herhangi bir mollanın cevap veremediği, ihtisas gerektiren konularla ilgilidir.⁵²

⁴⁶ Molla Salih, Ahmed Haznevî tarafından hilafet aldıktan sonra mürşidi tarafından Suriye'nin Kobani bölgesine Beraziye kabilelerini irşat için vazifelenirilir. O bölgedeki insanların kendisinden çok istifade ettiği aktarılır. Bunun dışında M. Salih hakkında fazla bir bilgiye ulaşılabilmiş değildir.

⁴⁷ Seyyid Abdülhakim Siirt/Baykan/Bilvanis köyünde 1902 veya 1905 yılında dünyaya gelmiştir. 1939 yılında hilafet almıştır. Bilvanis dışında Kasrik ve Ğadiri isimli köylerde her ne kadar tekke açıtsa da, asıl faaliyetlerini Adıyaman'ın Kahta ilçesine bağlı Menzil köyünde icra etmiştir. Seyyid Abdülhakim 1972 senesinde Menzil'de vefat etmiştir.

⁴⁸ Molla Reşid Aslen Siirt Baykan'ın Arınç köyündendir. İlk başta Muhammed Ziyâeddin Nürşini'nin yanında seyr u sülûke başlamış fakat onun vefatı üzerine Ahmed Haznevî'ye intisap edip, 1940 yılında ondan hilafet almıştır. 12 Ocak 1977 tarihinde Kamışlı'da vefat etmiştir.

⁴⁹ Seyyid Musa Aslen Batman/Gercüş/Becirmân köyündendir. Hakkında başka da bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁵⁰ Molla Cüneyd hilafet aldıktan sonra mürşidi tarafından Haleb'e gönderilir. Fakat sonradan Beyrut/Lübnan'a gidip yerleşir ve orada vefat eder. Vefat tarihi ile alakalı bilgiye ulaşılmamıştır.

⁵¹ Mehmet Çağlayan, *Şark Uleması*, İstanbul: Çağlayan Yayınları, 1996, s. 94.

⁵² Abdulkadir Turan, "Bir Mutasavvif Olarak Şeyh Ahmed el-Haznevî ve Nakşibendiyye-i Hâlidîyye Tarikatının Haznevî Dergâhı", *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidîliğin Bingöl*

Ahmed Haznevî'nin talebelerine ve sevdiklerine yazdığı nasihat içerikli mektupları, vefatından sonra oğlu İzzeddin Haznevî tarafından toplanmıştır. Ahmed Haznevî'nin mektupları büyük ölçüde seleflerinki gibi olup bu mektupların sayısı yüz elli civarındadır. Söz konusu eser ilk olarak bir dönem Nusaybin müftüsü olarak görev yapmış olan Hasip Seven tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve şeyhi Muhammed Ziyâeddîn Nûrşîni'nin mektuplarıyla birlikte *Mektûbât* adıyla 1982 yılında İstanbul'da Seriyeye kitapevince basılmıştır. Bu eserin yazmasının fotokopileri bulunmakla beraber, son dönemde Vahîd Muhammed tarafından bilgisayar ile yazılmış ve kendisi tarafından ona bir takım ta'likler yapılmıştır. Eser henüz her hangi bir yayınevi tarafından basılmamıştır.

Suhab adlı eser ise Ahmed Haznevî'nin sohbetlerinden oluşmaktadır. Kendisi bu sohbetleri Kürtçe yapmıştır. Oğulları Alaeddin Haznevî, İzzeddin Haznevî ve halifesi Molla Abdullatif Amude ise bu sohbetleri Arapçaya çevirerek bir kitap hâline getirmişlerdir. Ardından hattı düzgün olan Molla Ramazan Berzencî'ye yazdırıp neşretmişlerdir.⁵³ Bu kitabın Türkçeye çevirisi henüz yapılmamış olmakla beraber, fotokopi nüshaları birçok kişide bulunmaktadır.

Ahmed Haznevî'nin Tasavvufî Görüşleri

İnsanları Allah'ın sevgisine ulaştırmayı hedef edinen, bid'at ve hurafelerden uzak duran bütün tarikat önderlerinin görüşlerinin Kur'an ve Sünnet ışığında şekillendiği malûmdur. Yapılan araştırmalar, Hazneviyye tarikatının kurucusu Ahmed Haznevî'nin de görüşlerinin bu çizgide olduğuna işaret etmektedir. O bu hususu "Tarikatımız, Efendimiz'in (a.s) şeriatının ve sünnetinin bizzat kendisidir"⁵⁴ demek sûreti ile ifade etmiştir. Ahmed Haznevî'nin tasavvufî görüşlerini, Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî (ö. 283/896), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932), ve Gazzâlî (ö. 505/1111) gibi sûfî düşüncenin kurucu şahsiyetleri ile Şâh-ı Nakşibend, İmâm-ı Rabbânî, Mevlânâ Hâlid, Şeyh

ve Çevresi Üzerindeki Etkisi (Ulusal Sempozyum 04-05 Mayıs 2017 Bingöl), İstanbul: Berdan Matbaacılık, 2017, s. 397.

⁵³ Abdülkadir Haznevî, Kişisel görüşme, 03. 04. 2015. İstanbul. (M. Ramazan Berzencî'nin ismi kitabın sonunda görülmekle birlikte hakkında her hangi bir malumata erişilememiştir.

⁵⁴ Ahmed Haznevî, *Mektûbât*, haz. Vahîd Muhammed, s. 103.

Abdurrahman-ı Tâhî ve kendi mürşidi Muhammed Ziyâeddîn Nûrşînî gibi son dönem mutasavvıfların fikirleri müvâcehesinde beyan ettiği görülmüştür.

Ahmed Haznevî gibi hem fakîh ve hem de sûfî olan birinin, tasavvufa dair eserlerinin azlığı dikkatleri çekmekle beraber, onun *Mektûbât* ile *Suhab*'ı, bazı tasavvufî konular hakkında başlıklar atmaya ve bu başlıklar altında toplanabilecek düşünce ve görüşler üzerinde yeterince konuşmaya imkân verecek fikrî muhtevaya sahiptir. Söz konusu her iki eserde; tasavvuf, istikamet, âdâba riayet ve mahabbet gibi hususların ön plana çıktığına şahit olunmaktadır.

Tasavvuf Nedir?

Her sûfî kendi rûh hâli çerçevesinde Tasavvuf mefhumuna bir yorum getirmiştir. Ahmed Haznevî ise Tasavvufun insanları Hz. Peygamberin şeriatına yönlendiren bir yaşam biçimi olduğunu ve tasavvufun sünnetin hizmetkârı olduğunu ifade eder. Ona göre tasavvuftan söz eden insanların hem sözleriyle ve hem de fiileriyle sünnete uygun yaşamaları gerekmektedir. Çünkü ona göre tasavvuf demek, şeriatı en güzel biçimde yaşamak demektir. O tasavvufun aynı zamanda azîmetle amel etmek olduğunu beyan ederken, yine bu hususa işaret etmeye çalışmıştır. Ahmed Haznevî tasavvufî hayatın yaşandığı kurumlar olan tarikatlardan bahsedince ise, hak bir tarikatın sünnete muhalif bir davranışa asla göz yumması gerektiğini söyler. Bu düşüncesini bir adım daha ileriye götüren Haznevî, sünnete uygun olmayan bir tarikatın zındıklıktan ibaret olduğunu, böyle bir tarikattan doğabilecek zararın, kârından fazla olacağını söylemeyi de ihmâl etmez.⁵⁵

Anlatıldığı kadarıyla; Ahmed Haznevî tarikata yeni intisâb edenlere tasavvufun ve tarikatın inceliklerinden bahsedince, tasavvufun bazı insanların düşündüğü gibi sünnetin hâricinde bir şey olmadığını, belki sünnetin bizzat kendisi olduğunu söylemiş. Devamında, Hz. Peygamberin sünnetine uymayıp, ahlakıyla ahlaklanmayan bir müridin tasavvuftan nasiplenemeyeceğini ve tasavvuf büyüklerinin manevî cephelerinden de feyizlenemeyeceğini belirtmiş.⁵⁶ Ahmed Haznevî'nin bu gibi söylemlerinden, onun tasavvufu tamamıyla şeriatın bir parçası ve hizmetkârı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Ahmed Haznevî'nin tasavvufa olan bu yaklaşımının Cüneyd-i Bağdâdî⁵⁷ ve

⁵⁵ Ahmed Haznevî, *Mektûbât*, haz. Vahid Muhammed, s. 103-104, 107, 109.

⁵⁶ Abdülkadir Haznevî, *Kişisel Görüşme*, 12. 11. 2014. İstanbul.

⁵⁷ Bkz. Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdâdî Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts., s. 98.

Abdürrezzâk Kâşânî (ö. 736/1335)⁵⁸ gibi mutasavvıflar başta olmak üzere, sûfilerin çoğunluğunun yaklaşımıyla aynı mihverde olduğu görülmektedir.

Şeyh-Mürîd İlişkisi

Tasavvufta, müridin edebi nispetinde mürşidinden istifade edeceğine inanılır. Zira Mürşide gitmekten maksat, verilen talimatlar doğrultusunda nefsi tezkiye edip, bu sayede Allah'ın mahabbetine ermektir. Müridin manevî doktor olarak kabul ettiği mürşidin talimatlarına uygun hareket edebilmesi ise müridin şeyhine karşı takındığı edeb ile orantılı olduğu söylenir. Meselenin ehemmiyetinden dolayı birçok tarikat literatüründe, şeyh ile mürid arasında bulunması gereken edeblerden detaylıca bahsedildiği bilinir.

Ahmed Haznevî şeyh-mürîd ilişkisi noktasında şunları söyler: “Mürşidine “bu neden böyledir” diyen mürid ile derste hocasına “bu niye şöyledir” şeklinde soru sormayıp dersi sessizce dinleyen talebe, işlerinde başarıya ulaşamazlar.” Bu görüşün bazı Nakşbendiyye büyüklerine ait olduğunu ve bu görüşe bazı itirazların yapıldığını, hâlbuki bu itirazların yersiz olduğunu söyleyen Ahmed Haznevî, bunun sebebini şu şekilde açıklar: “Mürîdin hakkı, mürşidini taklit etmesi ve ona karşı edebli olmasıdır. İtiraz ise taklide ve edebli olmaya engeldir. Talebenin hakkı ise, hocasından istifade etme yollarını aramasıdır. Onda ise, susmak istifade etmeye engeldir.”⁵⁹

Ahmed Haznevî, bazı müridlerinin edebe aykırı hareket edişlerinden duyduğu rahatsızlığı şu şekilde anlatır: “Bir yolculuğa çıkacağım sırada falanca müride benimle gelmesini söyledim, fakat o işlerinin olduğunu bundan dolayı gelemeyeceğini ifade etti. Bu nasıl bir edebtir ki mürşidine “siz bilirsiniz” dememektedir. Hâlbuki belki ben onu imtihan kastıyla böyle bir şeyi söylüyordumdur. Müridin Allah'a ulaşması sadece vird u ezkâr ile değil, mürşidinin kalbine de girmesiyledir. Bu da şeyhinin istediğini yapmasıyla olur. Şayet bununla beraber amel de varsa bu daha güzeldir.”⁶⁰

Ahmed Haznevî “mürîdin şeyhinden feyizlenebilmesi için müridde şeyhine karşı mahabbetin, ihlâsın ve teslimiyetin olması gereklidir” der. Bu görüşünü şu şekilde detaylandırır: “Mahabbetin en aşağı derecesi, mahbûbun

⁵⁸ Bkz. Abdürrezzâk el-Kâşânî, *İstulâhâtu's-Sûfiyye*, thk. Muhammed Kemâl İbrâhîm Ca'fer, Kâhire: el-Hey'etu'l-Misriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, 2008, s. 156.

⁵⁹ Ahmed Haznevî, *Mektûbât*, haz. Vahîd Muhammed, s. 361

⁶⁰ Ahmed Haznevî, *Suhab*, (Yazma eser) 1975, s. 29.

sevgisini elde etmek için bütün nefsanî arzu ve isteklerden sıyrılıp, irade eylediği şeylere kişinin teslim olmasıdır. İhlâsın en aşağı derecesi de; müridin, dünya kutuplarla dolu olsa bile, hidâyetinin ancak şeyhinin eli üzerinde olduğuna itikâd etmesidir. Teslimiyetin en aşağı mertebesi ise, müridin müşhidinin elinde, yıkayıcının eli altında bulunan ölü gibi olmasıdır.”⁶¹

Ahmed Haznevî, müridin şeyhinin gönlüne girebilmesi için kendini ona şirin göstermeye çalışmasında hiçbir sakıncanın olmadığını, hatta bunun iyi bir haslet olduğunu, zira bu sayede şeyhinden daha çok nasihat iştebileceğini söyler.⁶²

Burada aktarılanlardan, kısaca Ahmed Haznevî'nin şeyh-mürîd ilişkisinin ne çerçevede olması gerektiği yönündeki düşüncesi öğrenilebilmektedir.

Kerâmet

Kerâmet, tıpkı mucize gibi doğa kanunlarıyla açıklanması mümkün olmayan sıra dışı bir olay olup mahiyeti itibarıyla mucizeden farklı değildir; aralarındaki fark meydana geliş biçimiyle ilgilidir. Mucizenin peygamberlerden sudûru söz konusu iken, kerâmet velilerden zuhûr eder. Ancak peygamber, peygamber olduğunu iddia eder ve bunu ispat için mucize gösterir. Gösterdiği mucize ile inanmayanlara meydan okur. Peygamberi örnek alan velî ise velîlik iddiasında bulunmadığı gibi kimseye de meydan okumaz. Birinde mucizenin izhârı, diğerinde kerâmetin zuhûru söz konusudur. Mucize gibi kerâmetin de yaratıcısı ve hakiki sahibi Allah'tır.⁶³

Ahmed Haznevî kerâmet ile ilgili şunları söyler: “Tarikat, şeriatın hizmetkârıdır, hatta şeriatın bizzat kendisidir. Zira tarikat, şeriatın ihlâsla uygulanma biçimidir. Efendimiz'in (a.s) şeriatına harfiyen uyan kişinin kerâmetleri olmasa bile, o velidir. Buna mukabil şeriata ters hareketi olan bir kişinin şayet havada uçtuğuna şahit olursa bile, onun kerâmet değil istidrâc⁶⁴ olduğu bilinmelidir.”⁶⁵

⁶¹ Ahmed Haznevî, *Mektûbât*, haz. Vahîd Muhammed, s. 447.

⁶² Ahmed Haznevî, *Suhab*, (Yazma eser) 1975, s. 43.

⁶³ Süleyman Uludağ, “Kerâmet”, *DİA*, İstanbul: 2002, s. 265.

⁶⁴ İstidrâc zalim, kâfir ve azgın kişilerin tedrici olarak felâkete yaklaştırılması ve bu esnada kendilerine bazı geçici imkân ve başarıların sağlanmasıdır. Firavun örneğinde olduğu gibi (ez-Zuhruf 43/46-56) istidrâc sahibi kişiler elde ettikleri başarıları kendi gayretlerinin ürünü zanneder, kibirlenir ve azgınlıklarını alabildiğine artırırlar, nihayet ilâhî azâba

Ahmed Haznevî müridin itibarının/değerinin kerâmet göstermesiyle değil, şeriata uymasıyla olduğunu, hatta şeyhlerin, müridlerinin kerâmet göstermelerinden hoşnut olmadıklarını ifade etmektedir.⁶⁶

Marifet

Sözlükte “Marifet” kelimesi, tanıma ve bilme demektir. İlk dönemlerden itibaren sûfiler, sûfî olmayan âlimlerin ulaştıkları bilgilerden farklı ve kendilerine has bir bilgiye sahip olduklarına inanmışlar, bu bilgiyi ma’rifet, irfân, yakîn gibi yine kendilerine has terimlerle ifade edip bunun için bazen ilim kelimesini de kullanmışlardır.⁶⁷

Ahmed Haznevî “*İnsanları yaratmadan önce gizli bir hazine mesabesindeydim. Tanınmak istedim bundan dolayı insanları yarattım*” hadis-i kudsi’sinden ilham alarak insanların yaratılış gayelerinden bir tanesinin de marifetullâh olduğunu belirtir. İnsanın belli başlı ibadetleri yaparak marifetullâh makamına erişemeyeceğini savunan Ahmed Haznevî, bu makamı elde etmek isteyenlerin öncelikle manevî hastalıklardan kendilerini kurtarmaları gerektiğini söyler. Bunun da ancak kâmil bir mürşide intisap etmekle mümkün olabileceğini belirtir.⁶⁸ Ahmed Haznevî’nin marifet ile alakalı görüşü, ilk dönem sûfilerinden Muhâsibi⁶⁹ ve Tirmizî’nin⁷⁰ ki ile örtüşmektedir.

Dünya ve Zühd

Peygamberlerin gönderiliş gayelerinden bir tanesi, insanların gönlünü dünyaya bağlılıktan kurtarıp Allah’a bağlamaktır. Bu da ancak zühd ehlinden olmak ile mümkün olabilmektedir. Kulun Hakk’ın dışındaki her şeyi terk etmesi anlamında bir tasavvuf terimi olan zühd kelimesi sözlükte “bir şeye rağbet

mâruz kalıp yok olurlar. M. Sait Özervarlı, “Hârikulâde”, *DİA*, c. 16, İstanbul: 1997, s. 181-183.

⁶⁵ Ahmed Haznevî, *Suhab*, (Yazma eser) 1975, s. 29.

⁶⁶ Ahmed Haznevî, *Suhab*, (Yazma eser) 1975, s. 29-30.

⁶⁷ Süleyman Uludağ, “Mârifet”, *DİA*, c. 28, Ankara: 2003, s. 54.

⁶⁸ Hazneviyye tarikatının hâlihazırdaki şeyhi olan, Muhammed Mutâ el-Haznevî’nin Tel-irfân (Suriye) dergâhında yaptığı bir sohbetten istifade edilmiştir (11.09.2010).

⁶⁹ Bkz. Hâris b. Esed el-Muhâsibî, *Âdâbu’n-Nüfus*, thk. Abdülkadir Ahmed Atâ, Beyrut: Müessesetu’l-Kutubu’s-Sekâfiyye, 1991, s. 95, 115, 116.

⁷⁰ Bkz. Hakîm et-Tirmizî, *el-Mesâilu’l-Meknûne*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Ceyyûşî, Beyrut: Dâru’t-Turâsî’l-Arabî, 1980, s. 141.

etmemek, ona karşı ilgisiz davranmak, ondan yüz çevirmek” gibi anlamlara gelir.⁷¹

Ahmed Haznevî’ye göre insanlar mal biriktirme ve dünyaya yönelmede üç kısım üzeredirler: Birinci kısım, malı dünyevî ve şehvânî arzularının tatmini için; ikinci kısım çocukları için; üçüncü kısım ise dünyayı çok sevdiği için toplar lakin dünyaya olan düşkünlüğü, malını kendisi veya çoluk çocuğu için kullanmaktan engeller. Bu kısımdan olanlara “bahîl” yani cimri denir. Haznevî, bu hasletin özellikle yaşlı olup çocuğu olmayanlar hakkında daha çirkin olduğunu ifade eder. Her üç sınıfın sonunun da nedâmet ve pişmanlık olacağını belirten Ahmed Haznevî, kişinin böyle bir pişmanlıkla karşılaşmaması için kendisini dünya mahabbetinden uzaklaştırması gerektiğini söyler. Bununla beraber dünya mahabbeti ile ilâhî mahabbetin birbirine zıt iki unsur olduklarını, tek bir kalpte aynı anda bulunamayacaklarını ifade eder.⁷²

Anlatıldığı üzere, Ahmed Haznevî sâliklerine dünya sevgisi hususunda ikazlarda bulunur, zâhid kimselerden olabilmeleri için kendilerine tavsiyelerde bulunurdu. Fakat şu husus önemlidir ki, onlara tamamıyla dünyadan kopmamalarını da söylerdi. Hatta aile sahibi olanların, ailesinin maişetini temin etmek için çalışması gerektiğini ifade ederdi. Durum böyle olmakla beraber, onun asıl üzerinde durduğu husus, sâlikin gönlünü dünya sevgisine kaptırmaması idi. Ahmed Haznevî’nin bu duruşu mutedil bir dinî yaşantıyı tasvip ettiğini göstermekle beraber, Nakşbendiyye tarikatının temel ilkelerinden biri olan “Halvet der encümen”den de (halk içinde Hakk ile beraber olma) ilham aldığına işaret eder.⁷³

Cezbe

Sözlükte cezbe kelimesi “çekmek” anlamına gelmektedir. Tasavvufta ise “Hakk’ın kulu kendine çekmesi ve âniden yüce huzuruna yükseltmesi” demektir. Sohbet, zikir ve semâ meclislerinde kalbinde meydana gelen vâridâta dayanamayarak kendinden geçen, elinde olmaksızın sıçrayıp nâra atan kimselerin davranışlarına da cezbe adı verilmektedir.⁷⁴

⁷¹ Semih Ceyhan, “Zühhd”, *DİA*, c. 44. İstanbul: 2013, s. 530.

⁷² Ahmed Haznevî, *Suhab*, (Yazma eser) 1975, s. 56.

⁷³ Ahmed Haznevî, *Suhab*, (Yazma eser) 1975, s. 57.

⁷⁴ Hasan Kamil Yılmaz, “Cezbe”, *DİA*, c. 7, İstanbul: 1993, s. 504.

Ahmed Haznevî'ye göre cezbe, müridin mahabbeti neticesinde ortaya çıkan bir durumdur. Cezbe hâlinin, kemâl mertebesine erişmemiş olanlardan sudûr ettiğini ifade eden Ahmed Haznevî, bu konuda şunları söyler: “Cezbe hâli, müriddeki noksanlıktan ötürüdür. Meczip yaş odun gibidir. Yaş odun ateşe atıldığı zaman ses çıkarır. Zira yakılmak için henüz hazır değildir. Kemâl mertebesine ermiş mürid ise, kurumuş ve yakılmaya hazır hâle gelmiş odun mesabesindedir. Artık o yakılmak için hazır olduğundan ondan ses çıkmaz.”⁷⁵

Ahmed Haznevî, ilim ile iştilal edenlerin hâlinin, cezbe ehlinin hâlinde daha makbul olduğunu söyler ve bunun sebebinin de şu şekilde açıklar: “ilim ehli genelde istikâmet üzere bulunur, ibadetlerini şeriatın emrettiği şekilde yapar. Ama cezbeli bir insan, bazen şeriatın dışına çıkabilir ve ibadetlerini istenilen vecih üzere yapmayabilir.”⁷⁶

Görüldüğü üzere Ahmed Haznevî'nin tasavvufî anlayışında cezbe her ne kadar var olan bir şey ise de, o bunun kişideki manevî eksiklikten kaynaklandığını ifade eder.

Hazneviye Tarikatının Günümüzdeki Durumu

Ahmed Haznevî'nin vefatının ardından tarikatın başına sırasıyla M. Masum Haznevî, Alaeddin Haznevî, İzzeddin Haznevî, Muhammed Haznevî ve son olarak ta Muhammed Mutâ Haznevî geçmiştir. Haznevî şeyhleri hizmetlerini, 1949 yılına kadar Suriye'nin Haseki ilinin Kamışlı ilçesine bağlı Hazne beldesinde sürdürmüş, daha sonra ise tarikatın merkezi, aynı kentin Tel-marûf beldesi olmuştur. Ahmed Haznevî tarafından Tel-marûf'ta talebelerin okuyabileceği bir medrese ve misafirlerin de ağırlanabileceği bir tekke ve cami inşa edilmiştir. Haznevî meşâyihî 2005 yılına kadar bu beldede ilmî ve irşâdî hizmetlerini sürdürmüşlerdir. Fakat bu yıl içerisinde vefat eden o günün Haznevî şeyhi, Muhammed Haznevî'nin vefatının ardından akrabalar arasında bazı ailevî problemler ortaya çıkmış ve bunun neticesinde Haznevî tarikatının yeni müşşidi Muhammed Mutâ Haznevî, Tel-marûf'tan ayrılmış ve Haseki iline yaklaşık 25 km. uzaklıkta bulunan Tel-irfân'a (Bu isim Muhammed Mutâ Haznevî tarafından verilmiştir) yerleşmiştir. Burada da Muhammed Mutâ Haznevî tarafından, medrese, dîvân, erkeklere ayrı kadınlara ayrı olmak üzere iki cami ve kırk adet müderrisler için lojman inşa edilmiştir. Ve o günden itibaren Haznevî

⁷⁵ Ahmed Haznevî, *Suhab*, (Yazma eser) 1975, s. 28-29.

⁷⁶ Ahmed Haznevî, *Suhab*, (Yazma eser) 1975, s. 61.

tarikatinin merkezi artık Tel-İrfân olmuştur. Bu medresede iç savaş başlamadan önce yılda bir defa farklı coğrafyalardan binlerce insanın katıldığı uluslararası çapta anma programları tertip edilmiş ve bu toplantılara hem Suriye'den ve hem Suriye dışından pek fazla İslâm âlimi iştirak etmiştir.

Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaşla birlikte Türkiye'ye yerleşmiş olan Muhammed Mutâ Haznevî, daha ziyade Adana'da kendilerine ait tekkede halkla buluşmalarını gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin farklı vilayetlerinde bulunan tekke ve dergâhlarında da bazen sevenleriyle bir araya geldiği olmaktadır. Kendisi Türkiye'de olmasına rağmen Suriye'de bulunan medresedeki ilmî faaliyetleri de koordine etmektedir. Suriye'nin Haseki kentine bağlı Tel-irfân beldesindeki medreselerinde, bin beş yüze yakın talebe ilim tahsilinde bulunmakta ve her yıl bu medrese, yüze yakın Kur'ân-ı Kerîm hafızı ve ilmî icazetini alan öğrenciyi mezun etmektedir.

Haznevî müridleri, hemen hemen gittikleri her yerde iki husustan uzak olduklarını dile getirmişlerdir. Bunlardan bir tanesi siyasetle uğraşmadıkları hatta siyâsî konulara girmekten dahi sakındıkları hususu, diğeri ise insanların malını toplamadıkları hatta verilse dahi reddettikleridir. Bunun sebebini ise şu şekilde açıklamaya çalışmışlardır: “irşâd makamında bulunan bir kimsenin her insana hitap edebilmesi gerekmektedir. Bunun için de o kimsenin siyâsî söylemlerden ve insanların malına göz dikmekten kendini berî tutması lazımdır. Zira siyaset ile iştilal eden bir insan, sözü hak dahi olsa muhaliflerine birçok defa söz geçiremeyecek onları irşâd edemeyecektir. Aynı şekilde gözü insanların malında olan bir davetçi de kendisine faydası dokunan kişilere karşı bazen onu söz söyleyemez hâle getirebilecektir. İşte bu gibi sebeplerden dolayı kişinin bu iki hasletten uzak durması isabetli olacaktır.”

Hazneviyye'nin en temel özelliklerinden bir tanesi seleflerinin yoluna ve âdâbına çok sıkı bir şekilde bağlı bulduklarını söylüyor olmalarıdır. Nakşî yolunda bulunan âdâbın değiştirilmesine veya bu âdâbla oynanmasına son derece karşı duran Haznevî müridleri, bu hususu vefat etmeden önce yazdıkları vasiyetnâmeler ile de halifelerine tavsiye ettikleri görülmüştür.

Hazneviyye tarikatinin birçok İslâm ülkesinde mensupları bulunmakla beraber tarikat daha ziyade Suriye ve Türkiye'de yaygınlık kazanmıştır. Bu iki ülkenin farklı bölgelerinde medrese, tekke ve dergâh gibi değişik müesseseleri mevcuttur. Önceleri daha ziyade Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinin bir kısmında tanınan tarikat, İzzeddin Haznevî'nin ve ardından gelen Muhammed

Haznevî'nin dönemlerinden itibaren artık Türkiye'nin batısında da bilinen bir Nakşî-Hâlidî kolu olmuştur. Bugün özellikle Türkiye'nin doğusunda bulunan birçok Nakşbendiyye şeyhinin silsilesi de bu kola ulaşmaktadır. Örneğin, Adıyaman Menzil'in kurucu Şeyhi Seyyid Abdülhakim Efendi Ahmed Haznevî'den icazetlidir.

Sonuç

Yapılan araştırmalardan, Hazneviyye kolunun pîri olan Ahmed Haznevî'nin yöresinde bulunan Müslümanların ilme ve irfana yönelmelerinde ciddi katkıları olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle yaşadığı XX. asrın buhranlı günlerinde büyük sıkıntılara katlanarak İslâm dininin ve sünnet-i seniyyenin farklı milletlere mensup Müslümanlar arasında en berrak şekliyle yayılmasına vesile olduğu görülmüştür. Yaptığı hizmetlerin sadece kendi devriyle sınırlı kalmadığı, ondan sonra da günümüze kadar bu hizmetlerin bir şekilde devam ettirildiği gözlemlenmiştir.

Siyasetten uzak durma ve dünya malı toplamama gibi konularda aşırı hassasiyet gösteren Ahmed Haznevî, Nakşbendiyye tarikatının en pâk hâliyle günümüze ulaşmasına katkıda bulunan kimselerden bir tanesidir. Tarikatın esasının sünnete bağlılık olduğunu her daim vurgulayan Ahmed Haznevî, müridlerin tarikatta mevcut olan âdâba sıkıca sarılmaları hususu üzerinde ehemmiyetle durmuştur.

Kaynakça

- Akdeniz, Hidayet, “Şâh-ı Hazne'nin Vefatı”, *İlim ve İrfan Dergisi*, Sayı: 7, Mart, 2013.
- Al Jazeera, Konular: Ortadoğu, Suriye 28 Şub 2014 Güncelleme 22:36 TSİ, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/isid-turbe-bombaladi>, Erişim Tarihi: 04.07.2020, saat: 13:55.
- Algar, Hamid, “Gucdûvânî Abdülhâlik”, *DİA*, c. 14, İstanbul: 1996.
- Ateş, Süleyman, *Cüneyd-i Bağdâdî Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Bağcı, Ali, ve Okur, Hüseyin, “Şeyh Fethullah Verkânîsî ve Ed-Dürerü'l-Fethiyye Fi'l-Avâmîli'n- Nahviyye Adlı Eserinin Tahkiki”, *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi*,
- Birec, Haşim, *es-Sâdâtü'l-Hazneviyye*, y.y.y., (yayın yeri yok) ts., (Kişisel kütüphanemizde ki nüsha)
- Buehler, Arthur F., “Nakşbendiyye-Müceddidiyye ve Hindistan'da Yayılışı”, çev. Halil İbrahim Şimşek, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003/1, cilt: II, sayı: 3.

- Candan, Abdurrahman, “Şeyh Ahmet el-Haznevî'nin Hayatı ve Fetvalarında Takip Ettiği Metot”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, sayı: 7, s. 19-37.
- Ceyhan, Semih, “Zühd”, *DİA*, c. 44. İstanbul: 2013.
- Çağlayan, Mehmet, *Şark Uleması*, İstanbul: Çağlayan Yayınları, 1996.
- Çakır, Mehmet Sakı, “Şeyh Abdülkadir-i Hezânî (V. 1908) ve Hezân Dergâhı'nda Yetişen Süfi Âlimler”, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidiliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi* (Ulusal Sempozyum 04-05 Mayıs 2017 Bingöl), İstanbul: Berdan Matbaacılık, 2017.
- Çiçek, Mehmet, “Seyda Molla Hüseyin Küçük'ün Hayatı ve İlmi Kişiliği”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı: II, Kasım, 2009.
- el-Askerî, Abbûd Abdullâh, *Târîhu't-Tasavvuf Fî Sûriyye, en-Neş'e ve't-Tetavvur*, Dimaşk: Dâru'n-Nemîr, 2006, s. 178.
- el-Kâşânî, Abdürrezzâk, *Istîlâhâtü's-Sûfiyye*, thk. Muhammed Kemâl İbrâhîm Ca'fer, Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Kitâb, 2008.
- el-Muhâsibî, Hâris b. Esed, *Âdâbü'n-Nüfûs*, thk. Abdülkadir Ahmed Atâ, Beyrut: Müessesetu'l-Kutubu's-Sekâfiyye, 1991.
- en-Nedvî, Ebû'l-Hasen Ali, *el-İmâmu's-Serhendî Hayâtuhu ve A'mâluhu*, Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1994.
- et-Tirmizî, Hakîm, *el-Mesâilu'l-Meknûne*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Ceyyûşî, Beyrut: Dâru't-Turâsî'l-'Arabî, 1980.
- Haznevî, Abdülkadir, *Hayât eş-Şeyh Ahmed el-Haznevî*, ts. (Kişisel kütüphanemizde ki nüsha)
- Haznevî, Ahmed, *Mektûbât*, haz. Vahîd Muhammed, ts., (Kişisel kütüphanemizde ki nüsha)
- Haznevî, Ahmed, *Suhab*, haz. Ramazan Berzencî, 1975.
- Korkusuz, M. Şefik, *Nehri'den Hazne'ye Meşâyihî Nakşibendi*, İstanbul: Kilim Matbaacılık, 2010.
- Memduhoğlu, Adnan, “Tâhî Abdurrahman”, *DİA*, c. Ek-2, İstanbul: 2016.
- Özervarlı, M. Sait, “Hârikulâde”, *DİA*, c. 16, İstanbul: 1997.
- Turan, Abdulkadir, “Bir Mutasavvıf Olarak Şeyh Ahmed el-Haznevî ve Nakşibendiyye-i Hâliyye Tarikatının Haznevî Dergâhı”, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidiliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi* (Ulusal Sempozyum 04-05 Mayıs 2017 Bingöl), İstanbul: Berdan Matbaacılık, 2017.
- Uludağ, Süleyman, “Kerâmet”, *DİA*, c. 25, İstanbul: 2002.
- Uludağ, Süleyman, “Mârifet”, *DİA*, c. 28, Ankara: 2003.
- Yılmaz, Hasan Kamil, “Cezbe”, *DİA*, c. 7, İstanbul: 1993.
- Yurtgezen, Ali, “Şâh-ı Hazne Ahmed Haznevî”, *Semerkand Dergisi*, Yıl: 16, Sayı: 182, Şubat, 2014.